

Tartalom

KÖZÖS DOLGAINK

- **Glatz Ferenc:** Magyar kisebbségek 2
- A kisebbségi magyar lét kezdetei. Kronológia, 1918–1921 4
- **Szarka László:** A béketárgyalások és a kisebbségek ügye 8
- **Bárdi Nándor:** Az erdélyi magyarok Romániában 13
- **Simon Attila:** Magyarok Csehszlovákiában 18
- **Fedinec Csilla:** Ruszinok és magyarok a Kárpátalján 22
- **A. Sajti Enikő:** Magyar kisebbség a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban 26
- **Gerhard Baumgartner:** A burgenlandi magyarság élete 30
- **Eiler Ferenc:** A Népszövetség kisebbségvédelmi rendszere 33
- **Bárdi Nándor:** Magyarország és a határon túli magyar kisebbségek 37

Aktuális ókor

- **Kertész István:** Fürdőzés, úszás a görög–római világban 42

Életképek, hétköznapok

- **Benkó Samu:** Cédulák Csucsáról 44
- **Paládi-Kovács Attila:** Munkásélet, lakásviszonyok a 19–20. században 47

Évforduló

- **Sipos András:** A százéves „Wekerle” 51

Egyház és társadalom

- **Schőner Alfréd:** A csontvázmotívum változatai, 18. század 55

Rendszerváltás és gazdaság

- **Sárközy Tamás:** Gazdasági jog Magyarországon 57
- **Járai Zsigmond:** Adósságunk története 62

Hírek

- Ausztrál őslakosok tetoválásai • A búvárkodás történetéből • A budai Sziklakórház (Farkas Ildikó) 66

Címlapon: Kalotaszegi lányok templomba menet. Erdődi Mihály felvétele
• A magyar–csehszlovák határ, 1921 • A budapesti antantmisszió magyar menekültekkel, 1919

Térképmelléklet: Nyelvi-nemzeti többségek 1910-ben

Támogatónk:  Nemzeti Kulturális Alap

História

Szerkesztő: Glatz Ferenc

A szerkesztőség tagjai: Burucs Kornélia, Demeter Zsuzsanna, Fodor Pál, Kertész István, Sipos Péter, Szász Zoltán, Zsoldos Attila

Olvasószerkesztő: Kovács Éva

Munkatársak: Farkas Ildikó, Kocsis Gabriella, Bognár Katalin, Horváth Imre (számítógépes tördelés), Nagy Béla (térkép)

Szerkesztőségi titkár: Oprán Emese

Megjelenik évente tízszer. Előfizetési díj 2008-ra: 3200 Ft.

Felelős kiadó: História Alapítvány.

Szerkesztőség: 1014 Bp., Üri u. 53. Tel.: 224-6700/615, 623, 625; tel./fax: 356-0457.

Levél cím: Pf. 9. Bp., 1250. www.historia.hu

Bankszámlaszáma 11701004-20125394 OTP

Devizaszámlaszámok: Budapest Bank Rt. 1051 Bp., Hercegprímás u. 5.

USD HU47-10103104-82876600-00000997;

Euró HU46-10103104-82876600-01000309

Adószám: 19654243-2-41

Szedés, tördelés: MTA TTI Kiadványcsoport.

Nyomdagrafikai előkészítés: Krónikás Bt., Biatorbágy

Nyomás: MESTERPRINT Kft., Budapest, Vak Bottyán u. 30–32/B

Terjeszti: LAPKER Rt. és alternatív terjesztők.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján.

Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. Tel.: 06-1-303-3447; postacím: Bp., 1932).

További információ: 06-80-444 444, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 01392409. Index: 25384

KÖZÖS DOLGAINK

Magyar kisebbségek

Tegnap, ma, holnap

Trianon revíziója végbemegy! Így! Nem a magyar nyelvű területigazgatási rendszer visszaállításával az 1918 előtti államterületen, ahogy a magyar területrevíziós elképzelések sok évtizedig gondolták. És nem úgy, ahogy a szomszédos nemzetállamok sokáig gondolták: a térség magyarságának asszimilálásával. Tudomásul kell venni: 2004–2007 között a térség államai és lakói az Európai Unió polgárai, honfitársak lettek. Szlovákok, románok, szlovének, magyarok, osztrákok és reméljük, hamarosan a szerbek és a horvátok. És tudomásul kell venni, hogy a Kárpát-medencei tömbmagyarság 95%-a most már az új közös hazában él, és reméljük, belátható időn belül honfitársaink lesznek a szerbiai, horvátországi magyarok is. Magyaroknak, nem magyaroknak, tudomásul kell venni, hogy újkori történelmük során először több a közös érdekük, mint az érdekelletétük – mondjuk, ismételjük. S hozzátesszük: az itt élő nemzetek fejlődésében egy korszak lezárulni látszik. Az államnemzeti korszak, amikor az évezred alatt fejlődött helyi közösségek a nemzeti alapú államszervezet megteremtését tekintették fő céljuknak. Érthetően a maguk nyelvi és szokásrendjük kifejlesztése érdekében. A térségben nem sikerült a nemzetek szállásterületi és területigazgatási határait összezárnai. Sem asszimilációval, sem a területigazgatási határok ide-oda tologatásával, sem ki-telepítéssel.

Itt az ideje, hogy előre nézzünk: kialakítsunk a térségben egy új állami kisebbségpolitikai normatívát, amelynek eleget tesz minden állam – így a magyar is – a területén élő nemzeti kisebbségekkel szemben; megújítsuk a nemzeti kisebbségek politikai szervezeteit, amelyeknek főszerepük volt a kisebbségek önazonosságának megőrzésében; és kihasználjuk a térség etnikai kevertségét arra, hogy a térség határokat átlépő nagy vállalkozásaiban – közlekedés, természetgazdálkodás, befektetéspolitika, területfejlesztés stb. – államaink közös jövőképet és terveket alakítsanak ki. (Erről szól az Ezredforduló c. folyóirat itt kézbe adott szá-

ma, a határokon túli magyar pártok július 8-i budapesti tanácskozásáról.) És itt az ideje, hogy gondolkozzunk a nemzeti önazonosság-érzés jövőjéről a planetáris bővülő emberi helyváltoztatás és világszemlélet korában.

És itt az ideje, hogy hátra is tekintsünk. A történelemre. Visszatekinteni az elmúlt 180 év kelet-közép-európai történelmében az államnyelvű fejlődések szükségére: az igazgatás racionalizálásában, az oktatás tömegessé fejlesztésében és ezzel az „alsóbb néprétegek” szociális emelkedésében. Az állami összeköttetések okozta deficitekre; a háborúk „eredményére”: emberanyagban, épített környezetben, technikai eszköztárban végbement pusztulásra, a lelki fertőzésre. A generációkra – máig – kiterjedő etnikai-vallási gyanakvásra. És a kölcsönös félelemre. Amelynek anyagi károsító voltát felmérni sem tudjuk. A gyanakvásból keletkező rossz politikai és egyéni döntésekben, a térségben a nemzetközi befektetések elmaradásában. Ki jön most bátorsággal egy nemzeti-etnikai kérdésekben egymással állandóan torzszalkodó térségbe? (Példa erre az 1920 utáni befektetések visszaesése a térségben.)

És itt az ideje, hogy új szempontból beszéljünk a térségben a nemzeti kisebbségek történelméről. Nemzetközi összehasonlításban. 1919–1938: a térség államaiban a nemzeti kisebbségek statisztikai számbavételéről. A mintegy 3 millió magyar kisebbség mellett hogyan került kisebbségbe mintegy 4-6 millió ukrán, mintegy 5,5 német, 3 millió zsidó (akik a szláv és román területen nemzetiségnek számítottak), azután beloruszok, rutének stb. Hogyan igyekeztek a nagyhatalmak először kollektív jogokat biztosítani nemzeti alapon 1919–1920-ban, és mi lett ennek az eredménye (addig Európa csak a vallási kollektív jogokat ismerte el). Hogyan viselkedtek az új államok a kisebbségekkel szemben. Összehasonlítani a kiterjedt magyar nyelvű irodalom eredményeit Romániáról, Csehszlovákiáról, Jugoszláviáról például a lengyelországi helyzettel. Ahol sokáig szabályos etnikai alapú polgárháború dúlt, létrehozva az első etnikai alapú munkatábort, az első genocídium-szintű népiirtásokat lengyelek, ukránok között. A kisebbségek hogyan élték ezt meg a mindennapok szintjén: igazodni az új hatalmakhoz az életben maradás kedvéért, vagy bízni az újabb hatalomváltásban. (Hiszen ez mostanáig, 2007-ig nem volt kizárt...) Összehasonlítani 1920–1992–2007 között a térség magyarságának történelmét a térség német, zsidó, ukrán, szlovák, belorusz kisebbségeinek történelmével. És keresni a magyarság sikertörténetének történelmi magyarozatát. Hiszen az 1920. évi 9-10 millió közötti létszám 1990-ig nőtt 12-12,5 millióra! A háború és az '56-os emigrációk, a kitelepíté-

sek, asszimilációk ellenére. Igaz, hogy a magyar nemzet legalább annyira gyarapodott a 20. században, amennyi nem magyart magához asszimilált a 19. században? Közben a térségben 1920 után a német kisebbség majdhogynem megsemmisült, a zsidóság elpusztult, az ukránok, mint kisebbség, töredékké zsugorodtak, nem beszélve a ruténekről.

A *História és a Történettudományi Intézet* a magyar (és nem magyar) nemzeti kisebbségek történelmét mindig kiemelten kezelte. Az intézet az 1950–1970-es években a nem magyarokkal (Makkai, Katus, Csatári, Niederhauser, Szász, Tilkovszky és sorolhatnánk más neveket), az 1980-as évektől kiemelten a magyar kisebbségekkel foglalkozott és megindította 1986-ban a trianoni okmánytárt (Ádám Magda, Ormos Mária, Romsics Ignác). A *História* indulásától (1979) felvállalta nemcsak a trianoni problematika napirendre tűzését (L. Nagy Zsuzsa: A Párizs környéki békék, 1919–20, *História*, 1979/1.), hanem elfordult a nemzeti kérdés szűkkeblű, belterjes tárgyalásától a történetírásán belül, felvetve Trianon, sőt a nagyhatalmi fenyegetettség, a határokon túli magyar kisebbség, az asszimiláció témáit. (G. F.: Kérdések etnikumról, nemzetről a 20. század végén, *História* 1982/4–5.). A nemzeti kisebbségek megmaradását a „sokszínűség” továbbélése feltevének tekintve, bevezette a határokat átlépő kultúr-nemzet fogalmát Majd elkészült az első olyan történelmi áttekintés, amely a határokon túli magyarok történelmét a magyar történelem szerves részének tekintette (Magyarok a Kárpát-medencében 1987, 1988) és 1992-ben a *História* külön füzeteként írtuk meg a közép-kelet-európai kisebbségi magatartáskódexet (G. F.: A kisebbségi kérdés Közép-Európában tegnap és ma, *História*, 1992/11. sz.). Amely a 30 ezer magyar nyelvű példány mellett megjelent angolul, németül, szlovákul, románul és megjárta az Európai Unió bizottságait. (Közben a Történettudományi Intézet 1990-ben önálló csoportot szervezett a határokon túli magyar kisebbségek kutatására, amely Szarka László vezetésével elkészítette az első összefoglaló kronológiát a határokon túli magyarság történetéről 1920–1990 között...) Most, hogy az 1999-ben létrehozott Kisebbségkutató Intézet munkatársai publikálták a *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században* című könyvüket, a szerkesztőség örömmel kérte fel a szerzői kollektívát egy tematikus *História*-szám összeállítására...

És folytatjuk tovább. A jelenről – a megbékélés és a magyarság megmaradásának lehetőségeiről tárgyalva az akadémiai Stratégiai Tanulmányok Program keretében. A múltról pedig – annak tanulságával – a Történettudományi Intézet programjaiban vitatkozva.

GLATZ FERENC